

صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران

معاونت سیاسی

اداره پژوهش های سیاسی

واکاوی دلایل «محمد بن سلمان»

برای

دستگیری شاهزاده‌های خاندان سعودی

فرآورده‌های خبری و تولیدات پژوهشی در بخش های زیر قابل دسترس است:

– وب سایت خبرگزاری صداوسیما (سرویس پژوهش) <http://www.iribnews.ir>

پژوهشگر: مرجان شریف زاده

- ۱ *نکات برجسته
- ۲ *مقدمه
- ۲ ■ افراد بازداشت شده چه کسانی هستند و در خاندان سلطنتی چه جایگاهی دارند؟
- ۳ ■ چرا بن سلمان در برهه کنونی اقدام به دستگیری شاهزاده های بلند پایه عربستان کرده است؟
- ۳ ■ تهدید «احمد بن عبدالعزيز» برای برادرزاده اش «محمد بن سلمان» چیست؟
- ۳ ■ برخی معتقدند که بن سلمان به دنبال هموارسازی مسیر پادشاهی است؛ این مسئله چقدر صحت دارد و احمد بن عبدالعزيز چه مانعی در این مسیر بوده است؟
- ۴ ■ آیا رقبای اصلی بن سلمان حذف شده اند؟ آیا تهدید شاهزادگان برای پادشاه شدن بن سلمان از میان رفته است؟
- ۵ ■ یکی از احتمالاتی که در این مورد مطرح شده این است که احتمالاً پادشاه سعودی مرده و یا در آستانه مرگ است و به همین دلیل بن سلمان اقدام به قلع و قمع مخالفان خود کرده؛ این مسئله چگونه ارزیابی میشود؟
- ۵ ■ آیا میتوان اقدام اخیر بن سلمان را کودتایی برای جلوگیری از یک کودتا دانست؟
- ۶ ■ آیا بن سلمان به دنبال کنترل بر شورای بیعت است؟
- ۷ ■ جمع بندی
- ۸

* نکات برجسته

- در دور جدید دستگیری شاهزادگان سعودی، این چهار تن مهم‌ترین بازداشت‌شدگان هستند: «احمد بن عبدالعزیز» تنها برادر تنی زنده ملک سلمان، پسرش «نایف بن احمد» که رئیس سازمان اطلاعات و امنیت نیروهای زمینی عربستان است، «محمد بن نایف» برادرزاده ملک سلمان و ولیعهد پیشین و برادر کوچک‌تر او «نواف بن نایف». تعدادی از افسران عالی رتبه امنیتی و ارتش عربستان و افرادی از گارد حفاظت سلطنتی نیز بازداشت شده‌اند.
- در یک کلام بحران جانشینی و جنگ قدرت، اصلی‌ترین عامل دستگیری‌های اخیر است.
- بر اساس وصیت «ملک عبدالعزیز» بنیان‌گذار پادشاهی عربستان و سنت دیرینه، «احمد بن عبدالعزیز» عموی محمد بن سلمان، دارای بیشترین شرایط لازم برای ولیعهدی یا پادشاهی بعد از ملک سلمان است. خصوصاً که تاج و تخت در عربستان تا همین چند سال پیش، از برادر به برادر به ارث می‌رسید نه از پدر به پسر.
- بن سلمان بازداشت‌ها را با هدف سرکوب هر صدای مخالفی که موقعیت و سیاست‌های وی را نقد می‌کند، انجام می‌دهد.
- بر خلاف آنچه که رسماً در عربستان اعلام شده، علت بازداشت احمد بن عبدالعزیز، به هیچ وجه تلاش برای کودتا نبوده؛ زیرا او تنها از تعطیلی «مسجد الحرام» و «مسجد نبوی» انتقاد کرده بود. احمد بن عبدالعزیز، قربانی کودتای زود هنگامی است که پیشاپیش، شانس به قدرت رسیدن را از او سلب کرده است.
- یکی از نگرانی‌های بن سلمان، احتمال پیروز نشدن «دونالد ترامپ»، رئیس‌جمهور آمریکا در دور دوم انتخابات این کشور و قطع حمایت آمریکا از به پادشاهی رسیدن اوست.
- بازداشت «احمد بن عبدالعزیز» رخدادی بزرگ است که خاندان حاکم از آن به سادگی عبور نخواهند کرد، زیرا وی بعد از پادشاه بزرگ خاندان حاکم است، میان آنان اعتبار زیادی دارد و بسیاری از سران قبایل حامی او هستند.
- اگرچه شاهزاده «احمد بن عبدالعزیز» و شاهزاده «محمد بن نایف» پتانسیل کودتا علیه ولیعهد را دارند، اما در شرایط فعلی هیچ نشانه‌ای از احتمال وقوع کودتا دیده نمی‌شود.
- احمد بن عبدالعزیز نشان داده که هیچ علاقه‌ای به ملک سلمان و پسرش ندارد. او یکی از سه نفری است که در سال ۲۰۱۷ در «شورای بیعت» با ولیعهدی محمد بن سلمان مخالفت کرد. او آشکارا به منتقدان جنگ یمن گفته است: "این جنگ ربطی به آل سعود ندارد؛ پادشاه و پسرش مسئول این جنگ هستند!"

* مقدمه

باز هم در عربستان سعودی، موج جدیدی از بازداشت اعضای خاندان سلطنتی به راه افتاده است. بحران اخیر از جمعه شب ۱۶ اسفند، با دستگیری شاهزاده‌هایی آغاز شده که از حیث قدرت و نفوذ داخلی و بین‌المللی، در میان آل سعود انگشت‌شمارند. البته از زمانی که محمد بن سلمان در هیئت حاکمه عربستان رخ نمود و به سرعت گلوگاه‌های قدرت را به خصوص در ابعاد سیاسی، امنیتی و نظامی - قبضه کرد، چنین بگیر و ببندهایی معمول شده است. به یاد داریم که در چهارم نوامبر سال ۲۰۱۷، حدود ۵۰۰ نفر از چهره‌های امنیتی، سیاسی، نظامی و بازرگانی عربستان، طی عملیاتی به فرماندهی محمد بن سلمان، تحت عنوان «مبارزه با فساد»، دستگیر شدند؛ مدتی در هتل مجلل «ریتس کارلتون» ریاض در بازداشت بودند؛ و بعد از چندی، با پرداخت جریمه‌های سنگین، آزاد شدند. همان زمان هم پرسش‌های زیادی پیرامون چرایی این دستگیری‌ها در اذهان عمومی پدید آمده بود؛ و پاسخ‌هایی که به این سؤال‌ها داده می‌شد عمدتاً حول محور ولیعهدی بن سلمان، گوشمالی مخالفان بالقوه و بالفعل و خفه کردن صدای منتقدان او می‌چرخید؛ گرچه برخی هم از نیاز دولت عربستان به ثروت بی حساب شاهزادگان، برای جبران کسری بودجه سخن می‌گفتند. از آن زمان تا اکنون، قدرت محمد بن سلمان روز به روز افزایش یافته و دیگر کسی کوچکترین تردیدی ندارد که در عربستان محمد بن سلمان همه کاره و تصمیم‌گیرنده اصلی است و در همه امور حرف آخر را او می‌زند.

با شروع دور تازه دستگیری شاهزاده‌های سعودی، اگرچه باز هم سؤالات بسیار و گمانه‌زنی‌های فراوانی درباره علل پیدا و پنهان این ماجرا در اذهان شکل گرفته؛ اما در رأس آنها این سؤال مطرح است: اکنون چه خطری قدرت متمرکز شده در دستان ولیعهد جوان سعودی «محمد بن سلمان» را تهدید می‌کند؟ توطئه، خیانت یا احتمال کودتای شاهزادگان، ضربه پیشگیرانه بن سلمان به رقبا، وخامت حال ملک سلمان یا مرگ او و ... کدام‌یک به حقیقت نزدیک‌تر است؟ در این زمینه با آقای دکتر «محمد رضا مرادی» کارشناس مسائل عربستان مصاحبه‌ای ترتیب داده‌ایم که پاسخ‌های ایشان زوایای پنهان ماجرا را برایمان روشن می‌سازد.

■ افراد بازداشت شده چه کسانی هستند و در خاندان سلطنتی چه جایگاهی دارند؟

«محمد بن سلمان» ولیعهد سعودی در اقدام جدیدی، نزدیک به ۲۰ شاهزاده سعودی را بازداشت کرده است. مهم‌ترین این بازداشت‌شدگان، «احمد بن عبدالعزيز» برادر تنی ملک سلمان و عموی ولیعهد و «محمد بن نایف» پسر عموی محمد بن سلمان و ولیعهد پیشین هستند. شاهزاده «احمد»، بزرگ‌ترین رقیب بن سلمان برای تکیه بر تخت شاهی و جانشینی ملک سلمان است. بنا بر گزارش روزنامه «والاستریت ژورنال» و پایگاه خبری «بلومبرگ»، اتهام شاهزاده «احمد بن عبدالعزيز» و «محمد بن نایف»، خیانت بوده است. روزنامه «نیویورک تایمز» هم گزارش داده که «نواف بن نایف» برادر کوچک‌تر

«محمد بن نایف» نیز، در میان بازداشتی‌هاست. «مجتهد» افشاگر معروف عربستانی پس از افشاگری خود مبنی بر بازداشت شاهزادگان و سپس تأیید این خبر از سوی رسانه‌های آمریکایی، در توثیق دیگری از بازداشت افسران عالی رتبه امنیتی، ارتش، گارد حفاظتی و تعداد دیگری از افراد مرتبط با این پرونده خبر داد. تاکنون نام چهار نفر از بازداشت‌شدگان مشخص شده است: شاهزاده «احمد بن عبدالعزیز» و پسرش شاهزاده «نایف بن احمد بن عبدالعزیز» که رئیس سازمان اطلاعات و امنیت نیروهای زمینی است، شاهزاده «محمد بن نایف» ولیعهد پیشین عربستان و برادرش «توف بن نایف» عموزاده محمد بن سلمان.

■ چرا بن سلمان در برهه کنونی اقدام به دستگیری شاهزاده‌های بلند پایه عربستان کرده است؟

به نظر می‌رسد بن سلمان به شدت از به خطر افتادن موقعیت خود هراسان است. در این زمینه پایگاه خبری «میدل ایست آی» تأکید کرده، دلایل زیادی پشت این موج بازداشت‌های جدید ولیعهد عربستان وجود دارد؛ نخست نگرانی وی از احتمال پیروز نشدن «دونالد ترامپ»، رئیس‌جمهور آمریکا در دور دوم انتخابات این کشور است؛ به ویژه که «جو بایدن» معاون رئیس‌جمهور پیشین آمریکا و سناتور «برنی سندرز» دو کاندیدای احتمالی دموکرات‌ها، به انتقاد از ولیعهد عربستان، به خصوص پس از قتل «جمال خاشقجی» معروف هستند؛ اما در عوض ترامپ بارها گفته که بن سلمان مسئول این جنایت نیست. از دیگر علل این بازداشت‌ها ناکامی برنامه‌های اصلاحاتی و اقتصادی بن سلمان در داخل، کاهش قیمت نفت، سقوط بازارهای مالی و توقف موقت حج عمره به دلیل نگرانی‌ها از شیوع ویروس کرونا است که در تصمیم بن سلمان برای انتخاب این بازه زمانی جهت اجرای موج بازداشت‌ها نقش به‌سزایی داشته تا خود را به بقیه خاندان سلطنتی تحمیل کند.

■ تهدید «احمد بن عبدالعزیز» برای برادرزاده‌اش «محمد بن سلمان» چیست؟

شاهزاده احمد، تنها برادر تنی زنده ملک سلمان، از حمایت اعضای خاندان سعودی، دستگاه امنیتی و برخی کشورهای غربی برخوردار است. بر اساس توافق داخلی خاندان آل سعود، احمد بن عبدالعزیز شرایط لازم را برای ولیعهدی یا پادشاهی دارد. او یکی از هفت فرزند عبدالعزیز آل سعود از خاندان «سدیری» است که همواره قوی‌ترین جناح در آل سعود محسوب می‌شدند. او دارای مدرک علوم سیاسی از دانشگاهی در آمریکاست. مسیر زندگی این شاهزاده ۷۸ ساله دست‌کم مانند دیگر برادرانش راحت نبوده است. او ۳۷ سال معاون وزیر کشور بود و در سال ۲۰۱۲ که مسئولیت این وزارتخانه حساس را بر عهده گرفت، پس از پنج ماه برکنار شد و محمد بن نایف، برادرزاده‌اش به وزارت کشور رسید. مهم‌ترین مسئله در پیشینه «احمد بن عبدالعزیز» آن است که عبدالله بن عبدالعزیز به جای او، «مقرن» برادر کوچک‌تر او را به عنوان جانشین ولیعهد منصوب کرد. این اقدام بعداً باعث باز شدن راه بر روی نوادگان «عبدالعزیز آل سعود» برای تصدی سمت ولیعهدی شد. مقرن نخستین ولیعهد ملک سلمان، در آوریل سال ۲۰۱۵، از سوی ملک سلمان از ولیعهدی برکنار و محمد بن نایف به ولیعهدی پادشاه منصوب شد؛ سپس حدود دو سال بعد، این سمت به محمد بن سلمان رسید. پس از آنکه ولیعهد جوان به سرعت ارکان کشور را در مشت گرفت، جنگ‌ها و کشمکش‌هایی که در منطقه به راه انداخت و نیز سیاست‌های هولناک و بحث برانگیز او، زمینه‌ای ایجاد کرد تا احمد بن عبدالعزیز بار دیگر به‌عنوان جایگزین احتمالی بن سلمان مورد توجه قرار

گیرد. به استناد تحلیل‌های مطبوعات معتبر و خبرگزاری‌های جهانی مانند «آسوشیتد پرس»، بازداشت احمد بن عبدالعزیز بر خلاف آنچه که بازداشت‌کنندگان تبلیغ می‌کنند، به هیچ وجه به علت تلاش برای کودتا نبوده؛ زیرا تنها کاری که او اخیراً صورت داده بود، انتقاد از تعطیلی «مسجد الحرام» و «مسجد نبوی» بود. به نظر می‌رسد احمد بن عبدالعزیز، قربانی کودتای زود هنگامی است که می‌خواهد پیش از آنکه شرایط داخلی، منطقه‌ای و بین‌المللی شانس او را برای به قدرت رسیدن افزایش دهد، این شانس را او سلب کند.

■ برخی معتقدند که بن سلمان به دنبال هموارسازی مسیر پادشاهی است؛ این مسئله چقدر صحت دارد

و احمد بن عبدالعزیز چه مانعی در این مسیر بوده است؟

محمد بن سلمان را همه به‌عنوان غاصب در زمینه ولیعهدی و قدرت می‌شناسند. چرا که وی به هیچ عنوان شایسته این مقام نبود و هنوز مخالفت‌های زیادی علیه وی وجود دارد. احتمال دیگری که اتهام بزرگ به شاهزاده احمد بن عبدالعزیز را توجیه می‌کند، این است که در سایه مرگ یا مرگ قریب الوقوع شاه، محمد بن سلمان نیازمند کسب رأی همه اعضای شورای بیعت برای به پادشاهی رسیدن خودش و ولیعهدی برادرش «خالد بن سلمان» (معاون وزیر دفاع) است. مانعی که در اینجا وجود دارد، احتمالاً قانون وراثت قدرت است. او نیاز دارد برای ولیعهد کردن برادرش، بند یا بندهایی از قانون را تغییر دهد و احتمالاً مهم‌ترین فردی که با این امر مخالف است، شاهزاده احمد است. بنابراین او که اکنون به اتهام خیانت و کودتا در بازداشت است، دیگر حضور ندارد که با این امر مخالفت کند.

نکته بعدی این است که محمد بن سلمان از موقعیت و قدرت شاهزاده‌ها شدیداً هراسان است. بر این اساس، بازداشت و محدود کردن را به‌عنوان مهم‌ترین راهبرد مقابله با شاهزاده‌ها، تا رسیدن به تخت پادشاهی برگزیده است. دولت عربستان در نوامبر ۲۰۱۷ شماری از شاهزاده‌های بلندپایه را به دستور بن سلمان به اتهام فساد بازداشت و سپس همه این شاهزاده‌ها را پس از گرفتن چندین میلیارد از دارایی آنها، آزاد کرد. پس از بازداشت شاهزاده‌ها، بازداشت علما و نویسندگان و فعالان عربستانی شدت پیدا کرد؛ در واقع، محمد بن سلمان این بازداشت‌ها را با هدف گسترش نفوذ خود در ساختار قدرت و همچنین سرکوب هر صدای مخالفی که موقعیت و سیاست‌های وی را نقد می‌کند و به چالش می‌کشد، انجام می‌دهد. پایگاه تحلیلی «امریکن کانزروییتیو» در گزارشی با عنوان «جدیدترین پاک‌سازی محمد بن سلمان» به این موضوع پرداخته و نوشته است: "ولیعهد عربستان سعودی در طول دو سال گذشته به طور پیوسته در حال تحکیم قدرت خود بوده، اما اقدام اخیر او علیه اعضای ارشد خاندان سعودی بسیار تهاجمی‌تر از آن چیزی است که پیش از این مشاهده می‌شد". همچنین به گفته «پیکا واسر» کارشناس سیاسی مؤسسه «زند» آمریکا، "دستگیری‌های جدید، گام دیگر بن سلمان برای تقویت قدرت خود و پیمایی به هر کسی از جمله اعضای خاندان حاکم است که فکر مخالفت با ولیعهد به سرش خطور کند. ولیعهد عملاً هرگونه تهدید و مانعی برای قدرت گرفتن را از سر راه خود برداشته و منتقدانش را یا کشته یا زندانی کرده است بدون اینکه این اقدامات بازتابی داشته باشد". «جفری مارتن» کارشناس سیاسی نیز در مجله نیوزویک نوشته است: "دستگیری‌های اخیر حاکی از این است که محمد بن سلمان با کاهش درآمدهای نفتی در حال محکم کردن قدرت

خود است و از زمان به دست گرفتن ولیعهدی با زندانی کردن مخالفان سیاسی‌اش در تلاش برای اقتدار بیشتر بوده است." اما «مضاوی الرشید» استاد دانشگاه و معارض معروف عربستانی، بازداشت برادر پادشاه و ولیعهد سابق سعودی را نشانه‌ای از تزلزل قدرت بن سلمان می‌داند. او در مقاله‌ای در وب سایت «میدل ایست آی» نوشته: "ولیعهد سعودی هنوز نتوانسته از بسط قدرت خویش در تمامی ارکان حکومت مطمئن شود، از این رو هنوز دست به بازداشت‌های متهورانه می‌زند." الرشید تفاوت میان کودتای ملک فیصل در دهه شصت قرن بیستم، با اقدام بن سلمان علیه عمو و عموزادگانش را در این می‌داند که ملک فیصل از حمایت اغلب خاندان پادشاهی بهره‌مند بود، اما بن سلمان جز پدرش هوادار دیگری ندارد و در نزد باقی افراد خاندان سعودی به خصوص آنها که در مسیر پادشاه شدن بودند و اکنون در بازداشت یا عزلت قرار دارند، کاملاً طرد شده و مورد نفرت است. الرشید تأکید می‌کند: "ولی‌عهد سعودی در ترس و عزلت به سر می‌برد و انقلاب مد نظر خود را (که بر خلاف دیگر انقلاب‌ها از رأس حکومت نشأت می‌گیرد) تحت فشار شدید رکود جهانی که موجب سقوط قیمت نفت و بورس سعودی شده، می‌بیند."

■ آیا رقبای اصلی بن سلمان حذف شده‌اند؟ آیا تهدید شاهزادگان برای پادشاه شدن بن سلمان از میان رفته است؟

محمد بن سلمان دو رقیب اصلی خود برای کسب قدرت را بازداشت کرده است. احمد بن عبدالعزيز یکی از فرزندان عبدالعزيز، بنیان‌گذار آل سعود و برادر پادشاه کنونی است که شمار زیادی از شاهزادگان سعودی، وی را لایق پادشاهی پس از ملک سلمان می‌دانند. احمد بن عبدالعزيز پیش از این بارها از سیاست‌های محمد بن سلمان در عربستان انتقاد کرده بود. محمد بن نایف نیز پیش از محمد بن سلمان سمت ولیعهدی را داشت و در سال ۲۰۱۷ از سوی ملک سلمان از سمت خود برکنار و محمد بن سلمان جایگزین وی شد. با این حال، محمد بن نایف در ساختار قدرت سعودی نفوذ چشمگیری دارد و یکی از شانس‌های اصلی کسب کرسی پادشاهی نیز محسوب می‌شود. در سه سال گذشته بارها خبرهایی مبنی بر حصر خانگی محمد بن نایف منتشر شده بود و مدت‌ها تصویری از وی در رسانه‌ها دیده نمی‌شد. اگرچه احمد بن عبدالعزيز و محمد بن نایف به اتهام «خیانت» بازداشت شدند، اما تردیدی نیست که این اقدام بیش از همه ناشی از ترس محمد بن سلمان از شاهزاده‌های رقیب است. این ترس به حدی است که محمد بن سلمان هرگونه مراوده و در کنار هم بودن شاهزاده‌ها، به خصوص مدعیان قدرت را در حکم «خیانت» می‌بیند. در همین راستا، خبرگزاری «بلومبرگ» در گزارشی نوشته: "شاهزاده احمد بن عبدالعزيز و محمد بن نایف زمانی که هر دو در سفری زمینی با یکدیگر بودند، بازداشت شدند." «رویترز» هم نوشته: "بن سلمان با این بازداشت‌ها، قدرت را به طور کامل در دست گرفت و هیچ کدام از دو رقیبش دیگر نخواهند توانست به قدرت برسند."

● نکته مهم این‌جاست که احمد بن عبدالعزيز یکی از سه نفری است که در سال ۲۰۱۷ در شورای بیعت سعودی با ولیعهدی محمد بن سلمان مخالفت کرده بود.

■ یکی از احتمالاتی که در این مورد مطرح شده این است که احتمالاً پادشاه سعودی مرده و یا در آستانه مرگ است و به همین دلیل بن سلمان اقدام به قلع و قمع مخالفان خود کرده؛ این مسئله چگونه ارزیابی می‌شود؟

پادشاه کهنسال و ۸۵ ساله سعودی مدت‌هاست که درگیر بیماری و معالجه است؛ به صورتی که وی نه تنها در جلسات هیئت وزیران حاضر نمی‌شود و ریاست جلسات را ولیعهد بر عهده دارد، بلکه عملاً زمام امور را در اختیار فرزندش قرار داده و کنترلی بر شرایط کشور ندارد. لذا در این وضعیت اگر موضوع وخامت حال پادشاه سعودی درست باشد، این سناریو که محمد بن سلمان برای تسهیل بدون دردسر امر جانشینی پس از مرگ پدرش، در مورد مخالفان و رقبای برجسته و بانفوذ که می‌توانند در این شرایط مانع تراشی کنند و موجب دردسرها آفرینی شوند، دست به اقداماتی پیشگیرانه زده، کاملاً ممکن است. در همین زمینه «سعد الفقیه» رئیس «جنبش اسلامی اصلاحات» در عربستان می‌گوید: "اقدام مسئولان سعودی در دستگیری برخی شاهزادگان و به طور خاص «احمد بن عبدالعزیز» رخدادی بزرگ و غیر منتظره است و خاندان حاکم از آن به سادگی عبور نخواهند کرد، زیرا وی بزرگ خاندان حاکم است که میان آنان اعتبار زیادی دارد و بسیاری از سران قبایل حامی او هستند". الفقیه همچنین احتمال می‌دهد جرأت و جسارت محمد بن سلمان در دستگیری احمد بن عبدالعزیز، ناشی از رخدادی بزرگ مانند فوت ملک سلمان باشد.

حساب توثیقی «رأی الخلیج» نوشته که ملک سلمان در بخش مراقبت‌های ویژه است و در بخش‌های ویژه نیز آماده‌باش افزایش یافته؛ فعلاً اخبار مربوط به سلامتی یا فوت ملک سلمان تا اطلاع ثانوی، باپکوت شده است. البته وزارت امور خارجه عربستان با انتشار تصویر دیدار سفرای عربستان در «اروگوئه» و «اوکراین» با ملک سلمان به شایعات مرگ پادشاه پایان داد؛ هرچند برخی این تصاویر را برای هفته قبل از آن می‌دانند. اما به نظر می‌رسد شایعه مرگ ملک سلمان واقعیت ندارد.

■ آیا می‌توان اقدام اخیر بن سلمان را کودتایی برای جلوگیری از یک کودتا دانست؟

یکی از سناریوهای محتمل این است که شاهزاده‌های بازداشت شده واقعاً به فکر کودتا علیه محمد بن سلمان بودند و در نتیجه، ولیعهد جوان در اقدامی پیشگیرانه آنها را به زندان افکنده است. روزنامه «وال استریت ژورنال» دستگیری احمد بن عبدالعزیز و محمد بن نایف را با تلاش برای ادعای کودتا مرتبط دانسته و نوشته است: "مسئولان سعودی این دو را به خیانت بزرگ متهم کرده‌اند و بر این اساس یا با مجازات اعدام روبرو خواهند شد یا حبس ابد". البته با توجه به سابقه شاهزاده احمد و شاهزاده محمد، این سناریو دور از انتظار نیست. اما در شرایط فعلی هیچ نشانه‌ای از احتمال وقوع کودتا دیده نمی‌شود. هر چند که این دو شاهزاده پتانسیل کودتا علیه ولیعهد را دارند.

احمد بن عبدالعزیز، برادر کوچکتر پادشاه عربستان و از معدود پسران باقی مانده عبدالعزیز، مؤسس عربستان امروزی است. با توجه به کهولت سن ملک سلمان (۸۴ سال) و شرایط جسمی نامطلوب وی، امکان دارد که خاندان آل سعود بعد از مرگ پادشاه، از احمد حمایت کنند و جلوی پادشاه شدن محمد بن سلمان را بگیرند. خصوصاً که تاج و تخت در عربستان تا همین چند سال پیش، از برادر به برادر به ارث می‌رسید نه از پدر به پسر. علاوه بر این، شاهزاده احمد نشان داده است که علاقه خاصی به ملک سلمان و پسرش ندارد. در سال ۲۰۱۸ شاهزاده احمد از کنار معترضان به جنگ یمن در لندن گذر کرد؛ وقتی که معترضان به این جنگ اعتراض کردند، او در پاسخ گفت: "این جنگ ربطی به آل سعود ندارد و پادشاه و

پسرش مسئول این جنگ هستند". این ماجرا موجب شد که شاهزاده احمد به عنوان رقیب محمد بن سلمان دیده شود. خاصه آنکه شاهزاده احمد عضو شورای بیعت است که درباره جانشینی تصمیم‌گیری می‌کند.

محمد بن نایف نیز، سابقاً ولیعهد بود و توسط پسر عموی‌اش محمد بن سلمان مجبور به ترک قدرت شد. علاوه بر این، محمد بن نایف، برای مدت طولانی وزارت کشور را در اختیار داشت و در میان نیروهای امنیتی دارای نفوذ زیادی بود. همچنین، محمد بن نایف به دلیل مقابله با القاعده، تماس‌های زیادی با آمریکایی‌ها داشت و حتی زمانی گفته می‌شد او گزینه آمریکایی‌ها برای حکومت بر عربستان است. از همین رو، محمد بن سلمان بعد از قدرت‌گیری، اولین کاری که کرد، تضعیف محمد بن نایف و برکناری وی از مناصب حساس امنیتی بود.

«محمد القحطانی» مخالف سعودی هم اعلام کرده "دلیلی که باعث دستگیری احمد بن عبدالعزيز شده، این است که اطلاعاتی از درون مؤسسات نظامی و از سوی فرماندهان به احمد بن عبدالعزيز و بن نایف رسیده که باید یک کودتای نظامی انجام شود". خبرگزاری «رویترز»، در این خصوص به نقل از یک منبع منطقه‌ای مدعی شده است که «سلمان بن عبدالعزيز» پادشاه سعودی در سلامت عقلی و جسمانی به سر می‌برد و شخصاً دستور بازداشت «محمد بن نایف»، پسر برادرش و «احمد بن عبدالعزيز» را به اتهام خیانت صادر کرده است. بنابراین گزارش، آنها متهم هستند که با کشورهای خارجی از جمله آمریکا برای اجرای کودتا ارتباط برقرار کرده‌اند.

■ آیا بن سلمان به دنبال کنترل بر شورای بیعت است؟

«عبدالله بن عبدالعزيز» پادشاه سابق عربستان در سال ۲۰۰۶ با صدور فرمانی، هیئتی با نام «شورای بیعت» در این کشور ایجاد کرد. مهم‌ترین وظیفه شورای بیعت که اساسنامه آن ۲۵ ماده دارد، تعیین پادشاه و ولیعهد آتی عربستان و بیعت با آنان اعلام شده است. اعضای این شورا شامل تمامی فرزندان زنده و ذکور «عبدالعزیز آل سعود» مؤسس عربستان، پسر یکی از پسران فوت شده یا ناتوان ملک عبدالعزیز به انتخاب پادشاه، دو نفر از فرزندان اصلح ذکور پادشاه و ولیعهد به انتخاب پادشاه خواهند بود. در واقع بن سلمان به کسب رأی همه اعضای شورای بیعت برای شاه شدن خودش و ولیعهدی برادرش «خالد بن سلمان» (معاون وزیر دفاع) نیازمند است. مانعی که در اینجا وجود دارد، احتمالاً «قانون وراثت قدرت» است. بن سلمان نیاز دارد برای ولیعهد کردن برادرش، بند یا بندهایی از قانون را تغییر دهد و احتمالاً مهم‌ترین فردی که با این امر مخالف است، شاهزاده احمد است. به نوشته میدل ایست آی، «محمد بن سعد آل سعود» عموزاده محمد بن سلمان و دیگر عضو هیئت بیعت سعودی است که جزو بازداشت شده‌هاست. هیئتی که وظیفه تعیین ولیعهد را بر عهده دارد و «احمد بن عبدالعزيز» برادر پادشاه نیز عضو همین تشکیلات بود که اکنون در بازداشت به سر می‌برد. «سعود بن نایف» برادر بزرگ «محمد بن نایف» و عضو دیگر هیئت بیعت نیز بازداشت شده بود اما پس از بازجویی آزاد شده است. «منصور الشلهوب» مدیر دفتر احمد بن عبدالعزيز نیز بازداشت شده و به نوشته میدل ایست آی، همه این رخدادها با این هدف صورت گرفته

که محمد بن سلمان پیش از برگزاری نشست کشورهای «گروه ۲۰»، موقعیت خود را برای رسیدن به پادشاهی تثبیت کند و این در حالی است که هنوز «سلمان بن عبدالعزیز» در قید حیات است.

بنابراین تثبیت پادشاهی نیاز به موافقت هیئت بیعت دارد و محور اصلی بازداشت‌ها نیز همین نهاد بوده و برخلاف ادعای برخی منابع، دلیل بازداشت‌ها کودتا نبوده است. از دیدگاه بن سلمان هیئت بیعت از دو راه می‌تواند او را به پادشاهی برساند: اول اینکه اعلام کند که «سلمان بن عبدالعزیز» فراموشی گرفته و دیگر توانایی پادشاهی را ندارد و قدرت او را به ولیعهد انتقال دهد؛ دوم اینکه بن سلمان را از میان سه گزینه‌ای که پادشاه معرفی می‌کند برگزیند و از این رو تمامی صداهای مخالف را از بین ببرد. پیش از این «متعب بن عبدالله» دیگر عضو هیئت بیعت بازداشت شده بود و اکنون نیز «احمد بن عبدالعزیز» و «محمد بن سعود» دو عضو دیگر این نهاد بازداشت شده‌اند و «سعود بن نایف» دیگر عضو هیئت بیعت نیز بازجویی و سپس آزاد شده و این یعنی اینکه هیئت بیعت به طور کامل تحت کنترل محمد بن سلمان درآمده است.

* جمع‌بندی

بازداشت شاهزاده‌ها در زمانی انجام شده که ملک سلمان در یک ماه اخیر، ضمن ایجاد تغییر در ساختار وزارتخانه‌ها، شماری از مقامات را برکنار و افراد جدیدی را جایگزین آنها کرده که تازه‌ترین مورد آن برکناری وزیر اقتصاد است (۱۵ اسفند). دستگیری‌های گسترده افراد سطح بالای سلطنتی در خاندان سعودی، یک فرآیند کوتاه‌مدت و یک فرآیند نسبتاً میان‌مدت داشته که از زمان به سلطنت رسیدن ملک سلمان و به خصوص از زمان به قدرت رسیدن محمد بن سلمان به عنوان معاون ولیعهد و سپس ولیعهد جریان آغاز شده است.

به طور خلاصه بحران جانشینی اصلی‌ترین عامل دستگیری‌های اخیر است. بحران جانشینی در کشور پادشاهی سعودی تا قبل از روی کار آمدن سلمان بن عبدالعزیز در پنج سال پیش موضوع حادی نبود؛ چراکه عمدتاً بعد از آغاز رسمی پادشاهی ملک عبدالعزیز، طبق یک سنت دیرینه در بین وهابیان حجاز و مطابق وصیت ملک عبدالعزیز، می‌بایست تا زمان حیات فرزندان، پسرانش یک به یک جانشین پسران دیگر شوند؛ البته این کار باید بر اساس سنت مشورت بین بزرگان دین و دولت صورت می‌گرفت و این سنت کمابیش تاکنون نیز اجرا شده است. پس از ملک عبدالعزیز فرزندش «سعود» جانشین وی شد. بعد چون تشخیص دادند به لحاظ روحی و روانی توان اداره امور را ندارد، شورای مشورتی وی را کنار گذاشت و «فیصل» جانشین او شد که به دست برادرزاده‌اش «فیصل بن مساعد» ترور شد و بعد از او روال تقریباً به شکل عادی درآمد چرا که پس از فیصل، «خالد» و «فهد» و سپس «عبدالله» یک به یک جانشین دیگری شدند و این رویه تا زمان عبدالله به‌رغم همه اختلافات در شورای مشورتی ادامه داشت. ولی هنگامی که «سلمان» به قدرت رسید مسئله‌ای که وجود داشت این بود که اکثر فرزندان عبدالعزیز مرده بودند و برخی از آنها که کماکان حضور داشتند، یا علاقه‌ای به سلطنت نداشتند یا اینکه پیر و فرتوت شده بودند و تنها چند نفر بودند که علاقمند به کسب قدرت بودند که حدود ۷۰ سال سن داشتند. خود

سلمان هنگامی که در سال ۲۰۱۵ جانشین ملک عبدالله شد، ۷۹ سال سن داشت. بنابراین بحران جانشینی از زمان روی کار آمدن سلمان بیش از پیش نمایان شد.

ملک عبدالله در زمان پادشاهی خود، متوجه مقدمات بروز بحران جانشینی شده بود. زیرا زمانی که «نایف بن عبدالعزیز» ولیعهد وقت سعودی از دنیا رفت، ملک عبدالله، سلمان را جانشین خود اعلام و برای اولین بار یک ولیعهد دوم نیز تعیین کرد که برادر کوچک خانواده یعنی «مقرن بن عبدالعزیز» بود؛ همین امر نشانگر نگرانی از بحران جانشینی در آینده بود. ملک سلمان از ابتدا نشان داد که قصد دارد از رویه خانوادگی سرپیچی کند. او طی سه مرحله تصمیم خود را عملی کرد:

***در مرحله اول** کودتا علیه پروتکل‌های خانواده سعودی، مقرن از ولیعهدی برکنار شد و سلمان، محمد بن نایف پسر برادر خود را ولیعهد و پسر کوچک خود محمد را (که در غرب به MBS شهرت دارد) به‌عنوان جانشین ولیعهد تعیین کرد. این مقطع آغاز دوره قدرت گرفتن بن سلمان بود. از زمان آغاز رشد قدرت محمد بن سلمان، تلاش شد تا تغییرات تندی در سطح سیاسی و اجتماعی آن کشور انجام شود و از دو سال پیش نیز حوادثی رخ داد که با دستگیری بزرگان و نخبگان سیاسی، درباری و اقتصادی عربستان آغاز شد.

***مرحله دوم** زمانی رخ داد که محمد بن نایف از ولیعهدی کنار گذاشته شد و محمد بن سلمان جانشین وی و ولیعهد اصلی شد. محمد بن نایف در آن دوران که هم‌زمان مسئولیت وزارت کشور را به‌عنوان یک سمت موروثی برعهده داشت کنار گذاشته شد. یکی از دلایل اصلی دستگیری او را نیز می‌توان ارتباط قوی با دستگاه‌های انتظامی، امنیتی و پلیس عربستان دانست. خانواده نایف در طول سال‌های طولانی مسئولیت اداره وزارت کشور را برعهده داشتند. پدر محمد بن نایف در سال‌های متمادی وزیر کشور و سپس ولیعهد شد و سپس پسرش در هر دو سمت جانشین پدر شد.

***مرحله سوم** کودتا امروز شروع شده است که البته در این زمینه هم روایت‌های متناقضی وجود دارد. از هنگام آغاز دستگیری‌ها، درباره دلایل کوتاه‌مدت این تحولات چند سناریو و گمانه مطرح شده است. سناریوی اول این است که احتمالاً ملک سلمان فوت کرده و این خبر تا زمان آماده‌سازی کافی، پنهان نگاه داشته شده است. روایت دوم این است که حال ملک سلمان اصلاً خوب نیست و انتظار می‌رود به زودی فوت کند. البته از آغاز سلطنت سلمان گزارش‌هایی درباره بیماری‌های جدی جسمی و روحی او وجود داشته است. در روایت سوم نیز ممکن است حال سلمان بد نباشد، ولی در حال آماده‌سازی فضا برای به قدرت رسیدن محمد بن سلمان است. سلمان از ابتدای سلطنت خود هیچ‌گاه حال مساعدی نداشته و این موضوع جدیدی نیست. حتی از همان ابتدا در خصوص آلزایمر او گمانه‌زنی‌هایی وجود داشت. فیلم‌هایی که از او منتشر شده نشان می‌دهد که تعادل روحی و روانی خوبی ندارد. به هر حال این اجماع نظر وجود دارد که حاکم دوافکتو و بلامنازع کنونی عربستان سعودی محمدبن سلمان است.